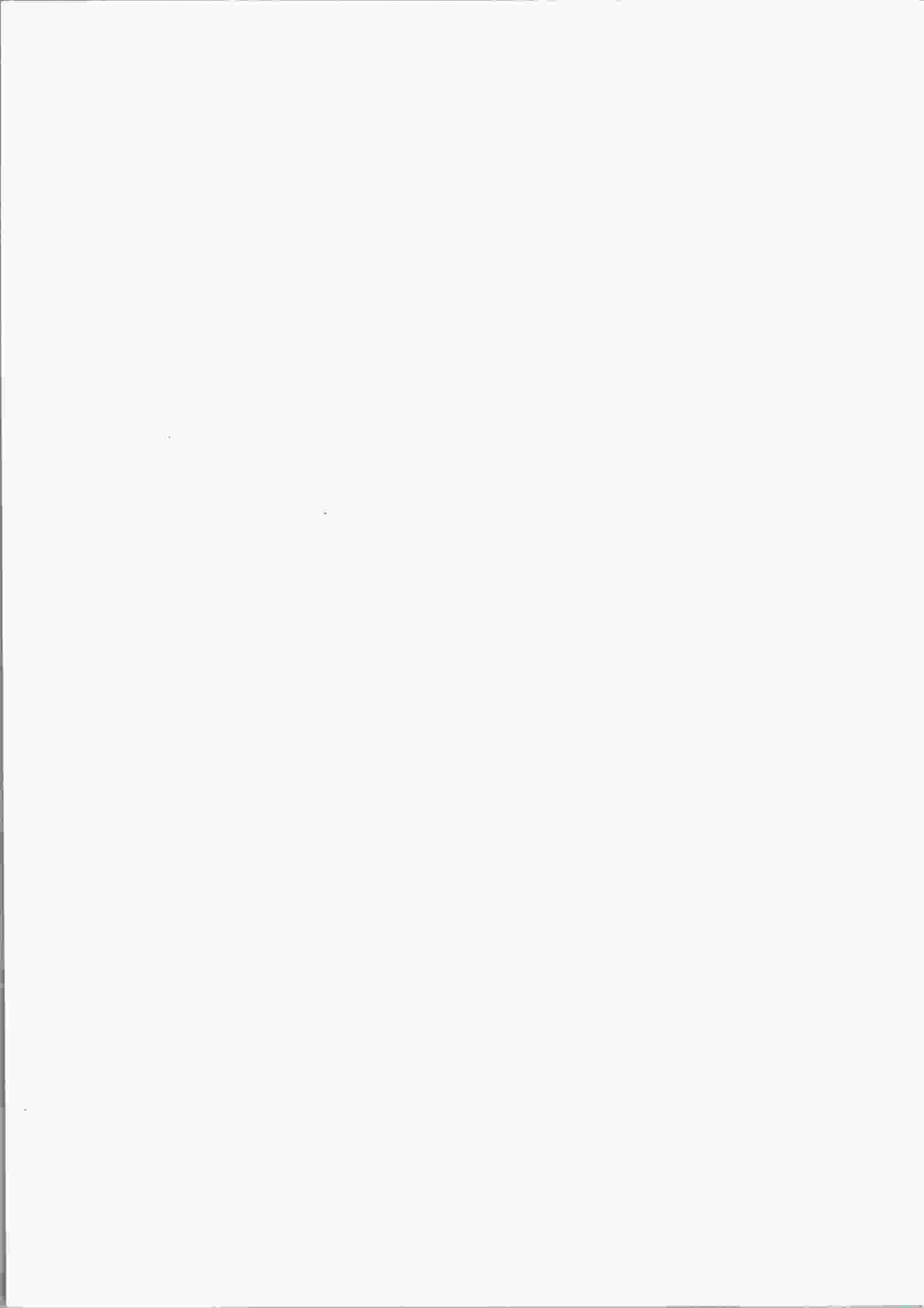

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 10/1993.
ZAGREB, 1996.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 10.
Str./pages 1-164, Zagreb, 1996.

Časopis koji je prethodio

Prinosi 1. 1993.

Prilozi 2. 1985 3-4. 1986-1987 5-6. 1988-1989 7. 1990 8. 1991 9. 1992

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU

Adresa uredništva/Address of the editor's office

Institut za arheologiju

Hr- 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68

Telefon/phone ++385/01/611-98-84 i 537-669; fax ++385/01/611-98-84

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

ŽELJKO TOMIČIĆ

Redakcijski odbor/Editorial committee

KORNELIJA MINICHEITER, Zagreb

IVANČICA PAVIŠIĆ, Zagreb

ŽELJKO TOMIČIĆ, Zagreb

Urednici

MARIJA BUŽOV, Zagreb

ZORKO MARKOVIĆ, Koprivnica

ZDENKO VINSKI, Zagreb

Članovi

Prijevod na engleski/English translation

BARBARA SMITH-DEMO I GORAN HORVAT

Prijevod na njemački/German translation

BRANKA OŠINIĆ

Dizajn/Design

ROKO BOLANČA

Lektura/Language editor

NIVES OPAČIĆ

Korektura/Proofreaders

KORNELIJA MINICHEITER, Zagreb

IVANČICA PAVIŠIĆ, Zagreb

ŽELJKO TOMIČIĆ, Zagreb

Grfička priprema/DTP

OTVORENO SVEUČILIŠTE, Odjel za izdavaštvo; Zagreb, Ulica grada Vukovara 68

Tisak/Printed by

Tiskara "STUBA", Zagreb, Boškovičeva 18

Naklada/Circulation

600 primjeraka/examples

Časopis izlazi jednom godišnje/Annual

Članci iz časopisa *Prinosi* i Prilozi su referirani u sekundarnim časopisima *GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz* i *Bulletin de l'Association internationale pour l'étude de la mosaïque - Bibliographie, Centre national de la recherche scientifique (CNRS), Paris.*

Izdavanje časopisa novčano podupire
MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

- 5 Akademik Duje Rendić-Miočević (1916-1993.)
- Izvorni znanstveni radovi**
- 7 KORNELIJA MINICHREITER
Slikana keramika starčevačke kulture iz Pepelane u sjeverozapadnoj Slavoniji
- 23 IVANČICA PAVIŠIĆ
Kasnobrončanodobni nalazi s područja Virovitičko - podravske županije
- 35 JASNA ŠIMIĆ
Nalazista Daljske grupe u Daljskoj planini - Prilog proučavanju brončanog i starijeg željeznog doba u sjeveroistočnoj Hrvatskoj
- 47 MARIJA BUZOV
Segestika i Siscija - topografija i povijesni razvoj
- 69 ZDENKO BURKOWSKY
Nekropole antičke Siscije
- 81 REMZA KOŠČEVIĆ
Nekoliko primjeraka staklene bižuterije iz rimskog razdoblja
- 93 HERMINE GÖRICKE - LUKIĆ
Skupni nalaz antoninijana Galijenova vremena iz Osijeka
- 103 ŽELJKO TOMIČIĆ
Na tragu Justinijanove rekonkviste. Kasnoantičke utvrde na sjevernom priobalju Hrvatske.
- 117 GORANKA LIPOVAC-VRKLIJAN
Prilog "čitanju" nekih od nalaza benediktinske opatijske crkve na Košljunu
- 131 JADRANKA BOLJUNČIĆ i ZDRAVKO MANDIĆ
Antropološka analiza kosturnih ostataka iz srednjovjekovnog groblja Zvonimirovo kod Suhopolja (Hrvatska)

Contents/Inhaltsverzeichnis

- Akademik Duje Rendić-Miočević (1916-1993.)*
- Original scientific papers**
- KORNELIJA MINICHREITER
Bemalte Keramik der Starčevo-Kultur aus Pepelana in Nordwestslawonien
- IVANČICA PAVIŠIĆ
Spätbronzezeitliche Funde aus dem Areal des Virovitica- und Draulandkomitats
- JASNA ŠIMIĆ
Fundorte der Daljgruppe in Daljska planina - Ein Beitrag zur Erforschung der Spätbronze - und der älteren Eisenzeit im Nordosten Kroatiens
- MARIJA BUZOV
SEGESTIKA und SISCIA - Topographie und geschichtliche Entwicklung
- ZDENKO BURKOWSKY
Die Necropolen der antiken Siscia
- REMZA KOŠČEVIĆ
Einige Exemplare der Glassbijouterie aus der römischen Epoche
- HERMINE GÖRICKE - LUKIĆ
Ein Hortfund von Antoniniani aus der Zeit des Kaisers Gallienus in Osijek
- ŽELJKO TOMIČIĆ
Auf der Spur der Reconquista Iustiniana: spätantike Befestigungsanlagen an der Nordküste Kroatiens.
- GORANKA LIPOVAC-VRKLIJAN
A Contribution to the Interpretation of some of the Benedictine Abbey Church Finds on the Island of Košljun
- JADRANKA BOLJUNČIĆ i ZDRAVKO MANDIĆ
Eine anthropologische Analyse der Skelettreste aus dem mittelalterlichen Gräberfeld Zvonimirovo bei Suhopolje (Kroatien)

Stručni radovi

- 149 TAJANA SEKELJ-IVANČAN
Analiza načina istraživanja srednjovjekovnih lokaliteta sjeverne Hrvatske

Prikazi

- 153 DUNJA GLOGOVIĆ
MAREK GEDL
DIE HALLSTATTEINFLÜSSE AUF DEN POLNISCHEN GEBIETEN IN DER FRÜHEISENZEIT. ZESZYTY NAUKOWE UNIWERSYTETU JAGIELLONSKIEGO CMLXIX, PRACE ARCHEOLOGICZNE, ZESZYT 48, NAKLADEM UNIWERSYTETU JAGIELLONSKIEGO, KRAKOW 1991, 143 STR., 55 SLIKA U TEKSTU, SAŽETAK NA POLJSKOM.
- 154 Marija BUZOVIĆ
DIADORA, sv. 13, Zadar 1991, stranica 384, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, fotografijama i kartama.
- 159 Kratice

Professional papers

- TAJANA SEKELJ-IVANČAN
The Analysis of the Research Methods of the Middle Age Sites of the Northern Croatia

Book Reviews

Besprechungen und Anzeigen

Abbreviations / Abkürzungen

Nalazišta Daljske grupe u Daljskoj planini - Prilog proučavanju brončanog i starijeg željeznog doba u sjeveroistočnoj Hrvatskoj

Fundorte der Daljgruppe in Daljska planina - Ein Beitrag zur Erforschung der Spätbronze - und der älteren Eisenzeit im Nordosten Kroatiens

Izvorni znanstveni rad
Prapovijesna arheologija

*Original scientific paper
Prehistoric archaeology*

UDK 903.23 (497.5) "637:" 738

Primitljeno/Received: 22. 06. 1993.

Mr. JASNA ŠIMIĆ

Muzej Slavonije Osijek

Trg Svetog Trojstva 6

HR - 31000 Osijek

U radu je riječ o nalazištima daljske grupe mlade kulture polja sa žarama i starijeg željeznog doba na području Daljske planine, tj. uzvišenja u kutu što ga zatvaraju Drava i Dunav na svojem sutoku. Nalazišta su naseobinskog i grobljanskog karaktera, a spoznaje koje o njima imamo zahvaljujemo kako arheološkim istraživanjima, tako u znatnoj mjeri i slučajnim nalazima. U radu se spominju svi lokaliteti na spomenutom području, kao i nalazi koji s njih potječu, a koji pokazuju povezanost osobito s grupama Stillfried i Vâl, te, općenito govoreći, s mladim horizontom srednjoevropske kulture žarnih polja. U svojem mladem stupnju daljska grupa pokazuje povezanost s ilirskim područjem glasinačkog kruga.

Rad je prilog proučavanju mlade kulture žarnih polja u nas i potom starijeg željeznog doba, tijekom kojega daljska grupa nastavlja živjeti.

Daljska je planina lesno uzvišenje (190 m) koje se pruža smjerom zapad - istok, južno od Drave i Dunava, od Bijelog Brda na zapadu do Erduta na istoku. Sjeverna joj se strana u nekoliko terasa strmo spušta prema Dunavu i Dravi. Izbrzdana je mnogim uskim i strmim usjecima, tzv. "surducima", nastalima postglacijalnom erozijom. Južna strana postupno prelazi u otvorenu ravnicu. Usjecima ponegdje teku povremeni ili stalni omanji vodotokovi, a na položaju Vodica obilno je vrelo.

Čitava površina Daljske planine nekoć je bila pod šumom. Njezini ostaci i danas postoje na sjevernim obroncima, dok su blago valovita gornja terasa i južne padine obrađene i kultivirane.

Daljska je planina jedno od najbogatijih arheoloških područja u Hrvatskoj. To svakako ima zahvaliti svojim iznimno povoljnim topografskim značajkama, što su pružale dobre mogućnosti zaštite i obrane, kao i hranu te građevinski materijal.

Topografska karta Daljske planine s označenim lokalitetima:

1. Nalazišta oko Aljmaša
2. Kraljevac
3. Busija
4. Nalazišta oko Erduta

Topographische Karte von Daljska planina mit Fundstellenbezeichnungen:

1. Fundstellen um Aljmaš
2. Kraljevac
3. Busija
4. Fundstellen um Erdut

Položaj na Dunavu, jednoj od najvažnijih vodenih prometnica prapovijesne Europe, a i na Dravi, otvarao je mogućnost komunikacije prema sjeveru, zapadu i jugoistoku, a otvorenost južne, tada pretežno močvarne ravnice, slijedom suhih uzvišenja, tzv. greda, omogućavala je povezanost s jugom do Save i dalje prema zapadno i centralnobalkanskim prostorima.

Stoga u Daljskoj planini postoje čak i takvi višeslojni lokaliteti na kojima se može pratiti slijed brojnih kultura prapovijesti, od neolitika do latena, pa i kasnijih razdoblja.

Nije čudno što je ovo područje odavno privlačilo pozornost stručnjaka. Krajem 19. stoljeća slučajno je otkrivena velika nekropola na položaju Busije, teško oštećivana rigolanjem vinograda i vađenjem keramike, sve do 1908. godine. Od 1909. do 1911. godine tu je iskopavao V. HOFFILLER, no na žalost nalazi nisu spremni po grobnim cjelinama. Zato ih je bilo moguće samo tipološki obraditi, što je velik nedostatak pogotovo stoga što je ova nekropola postala eponim kulturne pripadnosti istovrsnih nekropola i naselja duž desne obale Dunava u Hrvatskoj, pod imenom daljska grupa, pripadnica najmlađeg horizonta kulture žarnih polja na ovom prostoru. Materijal s ovoga iskopavanja čuva se u Arheološkom muzeju u Zagrebu i djelomično je objavljen (V. HOFFILLER, 1938.).

I u kasnijim godinama na Busiji su često pronalazeni prapovijesni predmeti. Tako Hrvatski list bilježi 1934. godine ponovni arheološki nalaz u Daljskoj planini. Radilo se o sedam skeletnih grobova i jednom paljevinskom, s keramičkim i kovinskim priložima: brončanim bodežom i parom naušnica. Na žalost, ovome se nalazu izgubio svaki trag (*Hrvatski list*, Osijek, 19.12.1934.).

Hoffillerovo iskopavanje dalo je bogatu arheološku građu, pretežno keramiku (550 primjeraka posuda), ali i nakit, konjsku opremu i oružje. Nekropola je uglavnom objavljena (K. VINSKI-GASPARINI, 1973, 150-164, T. 115-120), pa ću ovdje samo ukratko ponoviti najvažnije činjenice.

Ukapanje se na nekropoli može pratiti od ranoga Ha B, pa sve do Lt B stupnja. Ukop je biritualan, pri čemu su paljevinski grobovi stariji i brojniji od skeletnih, koji pripadaju horizontu Ha C - D. Najmlađi su ranolatenski i srednjolatenski grobovi. U skeletnim se grobovima pojavljuje tračko-kimerijska bronca i nakit podrijetlom iz istočnoalpskog i ilirskog glasinackog kulturnog kruga.

Naselje kojemu je pripadala nekropola na Busiji nalazi se, bez sumnje, na položaju Kraljevca (ili Kraljevo Brdo), strmom uzvišenju nekoliko stotina metara sjevernije. Za ovaj lokalitet također se saznalo krajem 19. stoljeća, kada su na vidjelo došli različiti prapovijesni predmeti. U Muzeju Slavonije u Osijeku čuva se obilan uglavnom keramički materijal, skupljen prigodom različitih poljoprivrednih ili građevinskih radova. Jedino

manje zaštitno iskopavanje na Kraljevcu poduzeto je 1978. godine (M. BULAT, 1978, 179).

Među nalazima s ovog lokaliteta najbrojnija je gruba keramika, često vrlo masivna i nemarno izrađena. To je posude za čuvanje namirnica i za svakodnevnu uporabu u domaćinstvu. Najčešći su lonci različitih veličina, obično blagoga S profila ili bombasti, nerijetko s ručkama. Kojiput su ukrašeni plastičnim rebrom s otiscima prsta ili tragovima štipanja. Ovaj je ukras smješten obično na ramenu posude, a često je i sam rub ukrašen sličnim otiscima ili kosim urezima.

Osim lonaca, nisu rijetke ni zdjele uvučena ruba, konična oblika, pliće ili dublje. I njihov je rub katkada narebren. Drugi su oblik duboke trbušaste zdjele s niskim vratom, bez ručke. S Kraljevca potječe i nalaz dviju pekvi, od kojih je jedna bila izrazito velika. Oba primjeka nešto iznad ruba imaju koncentrično rebro s otiscima prsta. Ove dvije pekve pridružuju se tako već otprije poznatima iz Kiringrada, Bregane Erduta i Darde¹ (K. VINSKI-GASPARINI, 1973, 67, T. 22; 8, 10-13). Sva ova gruba keramika u raznim je tonovima smeđe, crvenkaste i žućkaste boje.

U kategoriji fine keramike zastupljeni su oblici posuda tipičnih za daljsku grupu, kakvi potječu i s ostalih lokaliteta u sjeveroistočnoj Slavoniji i Baranji: Šarengrada, Vukovara, Dalja, Osijeka, Batine itd. Česte su posude izraženoga kaneliranog trbuha, konične zdjele uvučenoga glatkog, narebrenog ili facetiranog ruba, kalotaste, bikonične ili trbušaste šalice s ručkom itd. Ova je keramika, osim kanelurama, ponekad ukrašena i urezanim ornamentom kao što su, na primjer, šrafirani trokuti ili motiv jeline grančice. Takav se ukras uvijek nalazi na samome dnu vrata i teče uokolo posude.

Nalazi kućnoga maza, raznovrsnih utega, dijelova žrvnjeva i sl. dopunjuju repertoar nalaza u naselju na Kraljevcu.

Među keramikom daljske grupe nađeno je i nekoliko ulomaka bosutske keramike, s karakterističnim ornamentalnim motivima. Odnos daljske i bosutske grupe i njihove međusobne granice do sada još nisu razjašnjeni na zadovoljavajući način (J. ŠIMIĆ, 1984, 107-114; N. TASIĆ, 1974, 266-269; 1983, 118-123; P. MEDOVIĆ, 1978, 45-48). No kako utjecaje ove kulture nalazimo i na području jugoistočnih Alpa na nalazištima: Metlika, Breg, Ormož, Wies, Sopron (J. DULAR, 1975, 554-558, T. 3; 1, sl. 1,6; B. LAMUT, 1989, 241-244), a i u središnjem Balkanu, to prije nije neobična njezina pojava u susjednim krajevima. Što se tiče prisutnosti bosutske keramike u daljskom naselju na Kraljevcu, najvjerojatnija je pretpostavka da se radilo samo o povremenim kontaktima zbog razmjene dobara među dvjema susjednim kulturnim grupama.

1 Pekva iz Darde potječe iz iskopa za tvornicu stočne hrane 1974. godine.

Nalazišta daljske grupe postoje i u okolici Aljmaša i Erduta. U samome Aljmašu, zapadno od središta sela, slučajno je 1980. godine otkriveno nekoliko paljevinskih grobova u žarama². Nije se mogao ustanoviti broj grobova, raspored ni povezanost pojedinih nalaza, kao ni dubina ukopa ili oblik i veličina ukopne jame. Oslanjajući se jedino na analizu prikupljenih ostataka posuda, možemo zaključiti samo to da se radilo o dijelu nekropole sa žarama daljske grupe. Žare su bile prilično grube, velike, trbušaste posude, s ljevkastim vratom i otvorom izvijenim prema van. Neke su ukrašene plastičnim rebrom s otiscima prsta. Priloge su uglavnom činile tipične zdjele uvučenog, ravnog ili kaneliranog oboda i kalotaste šalice s visokom ručkom. Neobična je oblika posuda u obliku lonca, izrazito nesimetrična, s jednom izduženom stranom trbuha. Donekle joj nalikuje jedna posuda s Busije (V. HOFFILLER, 1938, T. 1:5), no u aljmaškom je primjerku asimetričnost još izraženija.

Na istočnom kraju sela također je otkriven grob sa spaljenim kostima, u žari valjkasta oblika s prstenicom na vratu. Nalazila se na dubini od oko 1,5 metra, okružena garom i pepelom.³

U središtu Aljmaša, sjeverno i sjeveroistočno od župne crkve, nalazi se Podunavlje, prostrani plato, strmo odrezan na sjevernoj strani prema Dunavu. Ovdje su pronađene jame s desetak centimetara debelim slojem podnoga maza i ulomcima keramike. Ovo su, bez sumnje, ostaci naseobinskog objekta, koji indiciraju postojanje naselja, kojem je, vjerojatno, pripadala barem jedna od spomenutih nekropola.

Područje Erduta krajnji je istočni dio Daljske planine, gdje Dunav oštro zaokreće na jug. Tamo su sada zasadeni voćnjaci i vinogradi, a površina je blago valovita. Na ovom se istaknutom položaju nalaze lokaliteti Veliki Varod, Mali Varod i Žarkovac. Mali Varod smješten je najsjevernije, na nj se jugoistočno nadovezuje Veliki Varod, a jugozapadno Žarkovac. Sjeveroistočni dio Velikog i Malog Varoda jest strma litica koja se gotovo okomito spušta u staro korito Dunava, zvano Dunavac. Dunavske su vode s vremenom odnosile dio po dio obale, tako da su ovi lokaliteti djelomično uništeni, a u profilima su uočljivi kulturni slojevi koji pokazuju kontinuitet nastanjanja od ranoga neolitika gotovo kroz čitavu prapovijest. Veliki i Mali Varod dijeli uska udolina, za koju pretpostavljam da je ostatak negdašnjeg obrambenog rova oko naselja.

Manja zaštitna iskopavanja na Velikom Varodu 1981. i 1983. godine pokazala su postojanje naselja daljske grupe, s uobičajenim nalazima keramike iz vremena Ha B i Ha C-D i ostalih naseobinskih nalaza.

Čini se da je ovome naselju pripadajuća nekropola bila na položaju Žarkovac, jer je tamo zaštitnim iskopavanjima 1978. i 1987. godine otkriveno nekoliko žarnih grobova (K. MINICHREITER, 1978., 99-102; J. ŠIMIĆ, 1989, 59). Prvi otkriveni grob bio je nešto više od pola metra ukopan u zdravicu. Sastojao se od poveće trbušaste žare, širokog otvora, s bradavicama ispod prijelaza vrata u trbuh. Žara je sadržavala spaljene kosti pokojnika i ulomke dviju posuda kao priloge. Od jedne su nađeni samo goreni ulomci dna i dio malo zadebljanog ruba. Druga je posuda bila šalica (ili mali pehar), trbušasta, s kosim cilindričnim vratom i otvorom izvijenim prema van. Imala je visoku ručku. Trbuh ove posude ukrašen je naizmjenice grupama plitkih okomitih kanelura i po jednom udubljenom točkom. Uz dno žare nađeno je nekoliko gorenih ulomaka posude, po boji, fakturi, pa i po stupnju izgorenosti vrlo sličnih onima iz same žare. K. Minichreiter, koja je obavila ovo iskopavanje, pretpostavlja da je riječ o istoj posudi koja je nakon paljenja izlomljena i stavljena dijelom u žaru, a dijelom pokraj nje (K. MINICHREITER, 1978, 100).

Godine 1987. obavljeno je još jedno zaštitno iskopavanje na Žarkovcu (J. ŠIMIĆ, 1989, 59). Tada je otkopan još jedan, na žalost razoren, žarni grob, također oko pola metra ukopan u zdravicu. Žara je bila oveća posuda crne boje, ukrašena rebrom s otiscima prsta, a poklopac i priloge bile su zdjele s uvučenim rubom. Ovdje je pronađena i srednjovjekovna keramika, a i ostaci lončarske peći koja je također sadržavala srednjovjekovnu keramiku. To znači da je prapovijesna nekropola djelomično uništena već u srednjem vijeku, a uništavanje se nastavilo do danas.

Na svim spomenutim lokalitetima najobilniji su nalazi keramički. Oni svuda imaju značajke i starije i mlađe daljske grupe. To znači da je njezin život na ovom prostoru trajao od početka najmlađeg stupnja kulture žarnih polja do završetka starijeg željeznog doba, tj. od stupnja Ha B do kraja Ha D, zapravo još i tijekom Lt A. Iako još nije potpuno urađena unutrašnja kronologija daljske grupe, ipak je načinjena općenita podjela na starije i mlađe keramičke tipove, uglavnom prema nekropolama u Vukovaru i Daljskoj planini, čiji su grobovi sadržavali i kovinske priloge (K. VINSKI-GASPARINI, 1973, 159-162).

U starije oblike, koji još slijede tradiciju kulture žarnih polja Br D - Ha A vremena, ubrajaju se trbušaste žare koničnoga vrata i ravno odrezanog otvora, s dvjema ručkama, te izrazito bikonične posude, što je također tradicija oblika tipa Velatice. Stariji su oblik i trbušaste žare cilindričnog skošenog vrata i širokog, prema van izvijenog otvora, s malim bradavicama na ramenu, zatim slične žare bez bradavica, ponekad s kaneliranim trbuhom. Žare s još više skošenim cilindričnim vratom i niskim, sploštenim, kaneliranim trbuhom karakteristične su za Ha C stupanj, iako se javljaju već i u stupnju Ha B.

2 Grobovi su otkriveni u Zlatnoj ulici prigodom kopanja podruma za novu kuću i pri tome su vrlo oštećeni.

3 Grob je otkopan u Vlaškoj ulici pri kopanju rova za vodovod 1973. godine.

Za vrijeme Ha B javljaju se posude s užim ili širim otvorom, izvijenim prema van, s jednom ili dvjema izbočinama umjesto ručki, kao i zdjele s uvučenim glatkim ili kaneliranim otvorom, katkada s ručkicama.

Najbrojnije su u inventaru nalazišta uz Dunav i Dravu posude zaobljena kaneliranog, rjeđe glatkog, trbuha, koničnog vrata s lagano izvijenim rubom otvora i jednom malom ručkom na ramenu. U kasnom Ha B stupnju, a osobito u mlađim stupnjevima, trbuh kod ovih posuda postaje sve niži i širi, vrat se pri dnu proširuje, a pri vrhu sužava i čitava posuda dobiva splošten izgled. U Ha C i D stupnjevima karakteristične su posude na povišenoj nozi, plosnatog kaneliranog trbuha, čiji je vrat pri dnu vrlo širok, a na otvoru vrlo uzak. Za života daljske grupe javljaju se kalotaste zdjelice s visokom ručkom okrugloga presjeka, nastale prema uzorima Baierdorf-Velatice.

Istočnoalpski utjecaji vide se na oblicima askosa iz Busije u Daljskoj planini, kao i na nekim oblicima žara Ha C-D stupnja.

Sav se ovaj inventar javlja na spomenutim nalazištima prilično ujednačen, sa starijim i mlađim oblicima, što svjedoči o neprekinutom životu stanovništva daljske grupe na ovom području duže vrijeme.

Daljska grupa općenito nije bogata kovinskim predmetima, a to je posebno izraženo u njezinu starijem stupnju. U mlađoj je daljskoj grupi, pak, očigledna prisutnost brončanih predmeta, pretežno nakita, iz ilirskog glasinačkog i istočnoalpskog kulturnog kruga. Već početkom Ha B stupnja javlja se naočarasta fibula s osmicom, kao jedan od najstarijih oblika nakita unutar daljske grupe, tipološki vezan uz najranije primjerke, poput onih iz Velike Gorice. Ovakva fibula, kasnije većih dimenzija, traje u čitavu Ha B stupnju. Kraju Ha B i ranome Ha C stupnju pripada lučna dvopetljasta fibula glatkog, kao i ona tordiranoga luka s trokutastom nožicom, kakve su inače značajne za fazu Glasinac IVa. Kasnije, tijekom Ha C i Ha D javljaju se ovdje i fibule s nožicom u obliku beotijskog štita, tj. lučne dvopetljaste fibule glasinačkog tipa, zatim dvopetljaste fibule s narebrenim lukom, čije su petlje i nožica željezni, fibule tipa Vače te igle s višestrukom glavicom (Z. VINSKI, K. VINSKI-GASPARINI, 1962., 286, T. 7, T. 9,98; K. VINSKI-GASPARINI, 1973., 162-163, T. 119, T. 120).

Najmlađem horizontu daljske grupe pripadaju fibule tipa Štrpci, srebrna omega ukosnica, astragalni pojasi, fibule ranolatenske sheme, dakle oblici 5. i 4. stoljeća, koji s ilirskog područja sežu na sjever do srednjeg Podunavlja, kao i najraniji latenski oblici.

Iz nekropole na Busiji potječe nalaz od deset komada zlatnoga nakita, pronađen 1905. godine u jednome od skeletnih grobova. Nalaz se sastoji od sljedećih predmeta: dvaju ukrasnih predmeta rađenih tehnikom "na proboj" (možda ukrasi na pojasu), zoomorfne pločice s likom vuka, od brončanog lima obloženog zlatnim limom,

zatim narukvice od zlatnoga lima, s otvorenim polumje-sečasto izvedenim krajevima i punciranim ukrasom, ukrašene zlatne vrpce - vjerojatno dijela dijadema, prstena otvorenih suženih krajeva, dviju istovrsnih sferičnih perla od zlatnoga lima i dviju jednakih stožastih pločica, također od zlatnog lima.⁴

Grob je sadržavao i željezni vrh koplja, položen na pokojnikova prsa (M. EBERT, 1908., 259-276). Ovaj je nalaz datiran u vrijeme Ha B-C, s većim naglaskom na posljednji stupanj (Z. VINSKI, 1959., 207-235). Prema stilu izvedbe i tehnici ukrašavanja zoomorfne pločice, ovaj se nalaz povezuje s ostavama zlatnog nakita Michalkow i Fokoru (M. HOERNES, 1906, 73-91; K. HADACZEK, 1903, Fig. 63, 64, 115-116).

Već potkraj Ha B stupnja na gotovo svim nalazištima daljske grupe javljaju se predmeti tračko-kimerijskog obilježja. To su dijelovi konjske opreme: žvale, psalije, razvodnici remenja, različita ukrasna dugmad itd., a i primjerci nakita. Na području o kojemu ovdje govorimo takvi su nalazi poznati iz nekropole na Busiji, gdje su činili priloge skeletnih grobova (Z. VINSKI, K. VINSKI-GASPARINI, 1962, 263-288; K. VINSKI-GASPARINI, 1973, 162-163, T. 119).

Osim ovih već poznatih nalaza, u Muzeju Slavonije u Osijeku čuva se ostava s Kraljevca, koja sadrži četrnaest brončanih predmeta: psalije, žvale, kalotastu i koničnu dugmad, brončanu perlu, malu iglu s uvijenom glavicom, mali konični razvodnik remenja i figuricu zmijske, vrlo realistično prikazanu.⁵

Promotrimo li područje Daljske planine u cjelini, uočiti ćemo da ga je stanovništvo daljske grupe prilično gusto nastavalo. Pribrojimo li tome najbliže poznate lokalitete u Dalju i njegovoj najbližjoj okolini: željeznička stanica, Ciglana, Livadice, Banjkas i Savulja, kao i one južno od Erduta: Stari Prkos⁶ i Kremenušu, dobit ćemo veliku koncentraciju daljskih nalazišta, međusobno udaljenih samo nekoliko kilometara, a nerijetko i puno manje. Uzrok tome bez sumnje treba tražiti u vrlo povoljnim topografskim prilikama ovoga kraja. Također upada u oči činjenica da je većina naselja podignuta na već otprije u prapovijesti nastanjenim, istaknutim položajima. Čini se da je iznimka naselje na Kraljevcu, jer do sada tamo nisu otkiveni nalazi stariji od vremena Ha B. Kraljevac i danas u svojoj konfiguraciji pokazuje tragove

4 Ovaj je nalaz 1906. godine prodan muzeju u Berlinu, međutim kasnije je nestao.

5 Na žalost, ova ostava ovdje ne može biti objavljena, jer je ljeti, 1991. godine, zbog napada na Osijek, zajedno s mnogim drugim predmetima iz fundusa Muzeja Slavonije poslana u sigurnije dijelove Hrvatske. To se odnosi i na neke keramičke posude i kovinske predmete daljske grupe.

6 Na Prkosu je 1903. godine otkrivena i razorena žarna nekropola. Dio nalaza spasio je K. Darnay, koji je naknadno iskopao još 26 žarnih grobova (K. DARNAY, 1903, 30-37). Materijal je odnesen u Simeg, u Madarskoj, gdje je 1945. godine stradao zajedno s dokumentacijom.

ljudske djelatnosti, što upućuje na to da je bio utvrđen. Kad su se izvodili fortifikacijski radovi, za sada bez većeg istraživanja, ne možemo pouzdano reći. Možda je to učinjeno krajem starijeg željeznog doba zbog obrane od nadolazećih Kelta, a možda i tijekom latena. Na Kraljevcu su, naime, nađeni ostaci i keltsko-latenskog naselja, koje je presložilo ono daljske kulture. I na Busiji, Kraljevcu pripadajućoj nekropoli, također su, kako je već rečeno, otkopani i latenski grobovi do u stupanj Lt B.

Od Dalja i Daljske planine lokaliteti daljske grupe pružaju se na jugoistok niz Dunav, preko Vukovara i Sotina do Šarengrada. Na zapad, uz Dravu, daljska nalazišta poznata su u Sarvašu, Nemetinu i Osijeku, do Retfale na zapadnoj periferiji Osijeka (J. ŠIMIĆ, 1989a, 25). Prema sjeveru, u Baranji, daljsko se stanovništvo nastanilo uzduž zapadnog ruba Kopačevskog rita: Darda, Lug, Vardarac, Kneževi Vinogradi, Batina (K. MINICHREITER, 1987a, 103, 113, 135). Izvan Hrvatske daljska naselja nalazimo uz lijevu obalu Dunava u jugozapadnoj Bačkoj (Č. TRAJKOVIĆ, 1974, 62-64; 1977.), a po svemu sudeći i u mađarskoj Baranji (E. PATEK, 1968, 24 T. 87, 1-11).

Do sada je daljska grupa u Hrvatskoj proučavana samo na temelju nalaza iz već spomenutih, odavno poznatih nekropola u Vukovaru, Šarengradu, Batini i Busiji, što nije dovoljno za njezino potpuno poznavanje. Pri tom je težište proučavanja bilo na njezinom starijem stupnju, tj. onome što pripada vremenu kulture žarnih polja. Velik broj lokaliteta što ih danas poznajemo u sjeveroistočnoj Slavoniji i Baranji, a to su podjednako i naselja i nekropole, zahtijevaju sustavna istraživanja, što će sigurno bitno upotpuniti znanje o ovoj dugotrajnoj i vrlo važnoj kulturnoj pojavi naše prapovijesti.

LITERATURA

- BILAT M., 1975. Daljska planina. *Glasnik slavonskih muzeja* 28, Vukovar.
- BILAT M., 1978. Terenski istraživanja Arheološkog odjela Muzeja Slavonije u toku 1978. godine. *Arheološki pregled* 20, Beograd.
- DAKNAY K., 1903. Župno groblje u Dalju. *Archaeologiai értesítő* 23/2, Budapest.
- DILAR J., 1975. Bela Krajina u starohalštatskem obdobju. *Arheološki vestnik* 24, Ljubljana.
- EDELT M., 1908. Der Goldfund von Dalj. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 11, Wien.
- HADACZEK K., 1903. Die Fibel des Odysseus, Helikes und Kalykes. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 6, Wien.
- HOERNES M., 1906. *Jahrbuch der Kaiser-königlichen Zentral-Kommission n.F.*, 4,2 Wien.
- HOFFELLER V., 1938. *Corpus Vasorum Antiquorum*, Beograd.
- LAMUT B., 1989. Kronološka skica prazgodovinske naselbine v Ormožu. *Arheološki vestnik* 39-40, Ljubljana.
- MIDOVIC P., 1978. Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju, Beograd.
- MINICHREITER K., 1987. Novootkriveno naselje i nekropola iz kasnog brončanog doba na lokalitetu "Žarkovac" u Erdutu. *Dokumenti* 1, Osijek.
- MINICHREITER K., 1987a. Arheološko blago Baranje. *Anal. Zavoda za znanstveni rad JAZU* 5, Osijek.
- PATEK E., 1968. Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. *Archaeologia Hungarica* 44, Budapest.
- ŠIMIĆ J., 1984. Stariji nalazi bosutske grupe iz Vukovara. *Izdanja HAD* 9, Zagreb.
- ŠIMIĆ J., 1989. Erdut - Žarkovac. prapovijesno nalazište. *Arheološki pregled* 28 (1987), Ljubljana.
- ŠIMIĆ J., 1989a. Novo višestojno nalazište u Osijeku. *Obavijesti HAD* 2, Zagreb.
- TASIĆ N., 1971. Bosutska grupa - nova kultura starijeg gvozdenog doba na području Vojvodine i uže Srbije. *Materijali* 7, Beograd.
- TASIĆ N., 1974. Starije gvozdeno doba. *Praistorija Vojvodine*, Novi Sad.
- TRAJKOVIĆ Č., 1974. Doroslovo - halštatska nekropola. *Arheološki pregled* 16, Beograd.
- TRAJKOVIĆ Č., 1977. Halštatska nekropola kod Doroslova (katalog izložbe), Sombor.
- VINSKI Z., 1955. "Tračko-kimerijski" nalaz Adaševci u Srijemu. *Rad vojvodanskih muzeja* 4, Novi Sad.
- VINSKI Z., 1959. O prehistorijskim zlatnim nalazima u Jugoslaviji. *Arheološki radovi i rasprave* 1, Zagreb.
- VINSKI Z. i VINSKI-GASPARINI K., 1962. O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske kulture na slavonsko-srijemsko Podunavlje. *Arheološki radovi i rasprave* 2, Zagreb.
- VINSKI-GASPARINI K., 1973. Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj. Zadar.

Zusammenfassung

FUNDORTE DER DALJGRUPPE IN DALJSKA PLANINA - EIN BEITRAG ZUR ERFORSCHUNG DER SPÄTBRONZE- UND DER ÄLTEREN EISENZEIT IM NORDOSTEN KROATIENS

Daljska planina (Daljgebirge, 190 m) ist eine Lössanhöhe, die sich in Richtung West-Ost, südlich der Drau und der Donau, von Bijelo Brdo bis Erdut erstreckt.

Archäologisch sehr reichhaltig, mit den Fundorten aus der Zeit vom frühen Neolithikum bis zum Mittelalter, zieht diese Gegend seit eh und jeh das Interesse der Fachkreise an. Von 1909 bis 1911 wurde die Urnennekropole der Daljgruppe auf der Fundstelle Busija ausgegraben (V. HOFFELLER, 1938), die eine Bestattungskontinuität seit früherer Ha B- bis zur Lt B-Stufe aufweist. Bedauerndwert ist es, dass Grabeinheiten nicht erhalten sind, obwohl die Nekropole einen reichhaltigen Fundstoff lieferte: vorwiegend Keramik, aber auch Schmuck, Pferdeausstattung und Waffen. Der Grossteil der Funde wird im Archäologischen Museum in Zagreb aufbewahrt und nur einige Gegenstände im Museum Slavoniens in Osijek. Die Nekropole ist schon erforscht und publiziert worden, so dass ich hier nur die wichtigsten Tatsachen wiederhole.

Ein Merkmal hier ist birituelle Begrabung, wobei die Skelettgräber jünger sind und dem Horizont der älteren Eisenzeit angehören. Darin kommt thrakisch-kymmerische Bronze vor, auch Elemente ursprünglich aus dem ostalpinen und dem illyrischen (Glasinac) Kulturkreis (K. VINSKI-GASPARINI, 1973).

Die Nekropole auf Busija gehörte höchst wahrscheinlich der Siedlung auf der Fundstelle Kraljevac (oder Kraljevo Brdo) an, einer steilen Anhöhe einige hundert Meter weiter nördlich. Umfangreicher Fundstoff, der im Museum Slavoniens in Osijek verwahrt wird, vorwiegend Keramik, wurde zumeist als Oberflächenfunde eingesammelt. Auf Kraljevac wurde nur eine kleinere Schutzgrabung 1978

vorgenommen (M. BULAT, 1978). In der Keramik überwiegt die grobe, gelegentlich auch sehr grobe und massive Siedlungs-, Hauskeramik. Es sind zumeist Töpfe, oft mit einem leicht angedeuteten S-Profil, selten mit einer plastischen Rippe und mit Fingerabdrücken verziert, ferner tiefe Schüsseln und kleinere Schalen oder Töpflein mit einer ausgeprägten Profilierung, oft mit Henkel. Diese Keramik ist ausnahmslos in unterschiedlichen Brauntönen, in rötlicher und gelblicher Farbe ausgeführt.

Die feinere Keramik weist die erkennbaren Formen der Daljgruppe auf; solche Formen wurden auch auf anderen Fundstellen in Ostslavonien und in der Baranya (Sarengrad, Vukovar, Dalj, Osijek, Batina) aufgefunden. Es sind bauchige Schüsseln mit Kannelüren, konische Schüsseln mit glattem oder aufgeripptem Rand, kalottenförmige, bikonische oder bauchige Schalen mit Henkel u.ä.. Unter diesen Fundstücken tauchen auch einige Bruchstücke der Keramik der Bosut-Kultur auf, die eine charakteristische S-Verzierung aufweisen. In welcher Beziehung diese Fundstücke zu denjenigen aus Dalj stehen ist zur Zeit nicht mit Sicherheit zu sagen. Vermutlich handelte es sich um gelegentliche Kontakte zwecks Güteraus-tausch zwischen zwei benachbarten Kulturgruppen. Das Verhältnis zwischen der Dalj- und der Bosutgruppe sowie deren Abgrenzung zueinander ist noch nicht zufriedenstellend gelöst, denn eine endgültige Lösung dieser Frage erfordert umfangreiche Forschungen gerade in Ostslavonien (J. ŠIMIĆ, 1984).

In der Umgebung von Aljmač und Erdut wurden auch einige Fundstellen festgestellt, deren Fundstoffmerkmale der Daljgruppe trägt. In Aljmač wurde ein Brandgrab mit verbrannten Knochen in einer Urne und mit einigen Schüsseln mit Beigaben (M. BULAT 1980) freigelegt, was auf das Vorhandensein einer Nekropole hinweist, in deren Nähe auch Funde vom Siedlungscharakter vorgefunden wurden. Die Sondagen 1981 und 1983 auf der Fundstelle Veliki Varod bei Erdut erwiesen das Vorhandensein einer Siedlung aus der Zeit Ha B und Ha C, und es wurden auch zahlreiche Oberflächen-funde auf dieser ausserordentlich reichhaltigen, mehrschicht-igen Fundstelle aufgesammelt. Einige Brandgräber wurden auch auf der Fundstelle čarkovac gefunden und sie werden auch in die Zeit der Daljgruppe datiert (K. MINICHREITER 1978; J. ŠIMIĆ 1989). Die Nekropole auf Žarkovac wurde leider schon im Mittelalter durch die Errichtung neuer Bauten zerstört.

Hinsichtlich der internen Chronologie der Daljgruppe wurde nur eine höchst allgemeine Einteilung auf ältere und jüngere Keramikformen vorgenommen, und zwar aufgrund von Nekropolen in Vukovar, Daljska planina und Batina, deren Gräber auch Funde aus Metall enthielten (K. VINSKI-GASPARINI, 1973). Auf den erwähnten Fundstellen kommt ein ziemlich einheitliches Keramikinventar vor, und zwar mit älteren und jüngeren Formen, wodurch eine ununterbrochene Anwesenheit der Bevölkerung von Dalj in dieser Gegend über längere Zeitabschnitte hindurch belegt ist.

Die Daljgruppe ist im allgemeinen nicht reich an Metallgegenständen und das ist besonders auf ihrer älteren Zeitstufe ausgeprägt. Auf der jüngeren Zeitstufe ist jedoch die Anwesenheit von Bronzegegenständen, vorwiegend von Schmuck, deutlich und zwar aus der Gegend westlich und südlich vom Raum, den diese Gruppe innehatte. Zu den ältesten, von den erörterten Fundstellen stammenden Funden zählen eine Brillenfibel mit Achterform, die in der Zeit Ha B ständig zu finden ist als Form des ostalpinen Kulturkreises und eine zweischleifige Fibel mit gewundenem Bogen und Dreieckfuss, bedeutend für Glasinac IVA der früheren Ha B3-

Stufe. Im Verlaufe von Ha C und D finden sich die Fibeln mit Fuss in Form eines böotischen Schildes, Fibeln vom Typ Vače und Štrpci, Achternadeln und Nadeln mit Verbundkopf (Z. VINSKI und K. VINSKI-GASPARINI, 1962), ferner Glieder der sternförmigen Gürtel und Fibeln nach dem Modell der frühen Latenezeit.

Aus der Nekropole auf Busija stammt der Fund von zehn Goldschmuckstücken, die in einem Skelettgrab aufgefunden wurden. Dieser Fund wird mit den Goldfunden Michalkow und Fokoru in Beziehung gebracht und wird in die Zeit Ha C datiert (M. EBERT, 1908; Z. VINSKI, 1959).

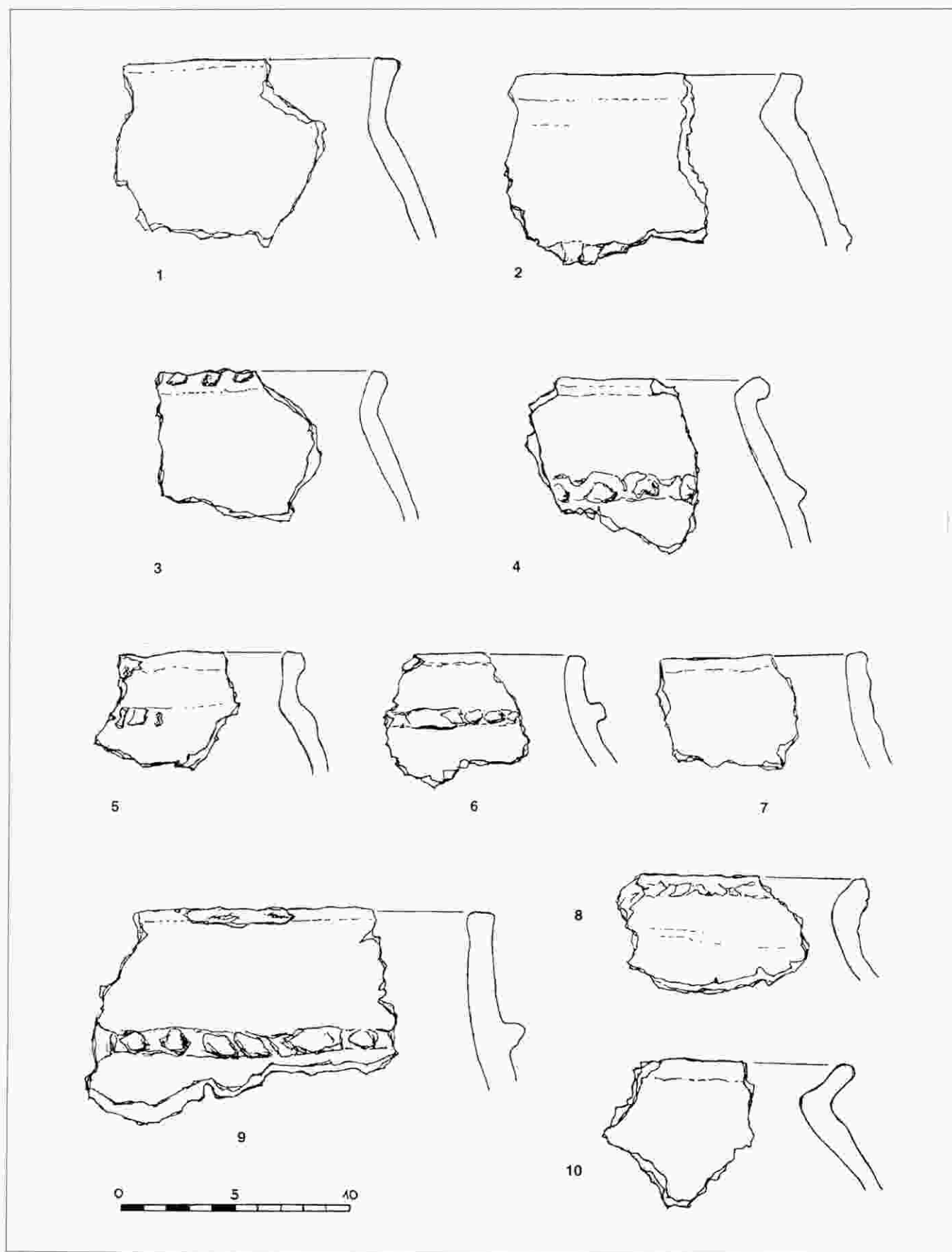
Auf der jüngeren Zeitstufe der Daljgruppe finden sich häufig Funde mit thrakisch-kymerischen Merkmalen, wie z.B. der Hortfund aus äarengrad (J. BRUNŠMID, 1900; Z. VINSKI, 1955; K. VINSKI-GASPARINI, 1973), einzelne Gegenstände aus den Nekropolen in Vukovar und in Daljska planina (Z. VINSKI, 1962; K. VINSKI-GASPARINI, 1973). Ausser den schon bekannten thrakisch-kymerischen Funden von Daljska planina, wird im Museum Slavoniens in Osijek auch der Hortfund von Kraljevac aufbewahrt, der vierzehn Bronzegegenstände umfasst, darunter auch eine kleine Schlangengfigur.

Leider kann dieser Hortfund, wie auch ein Teil der übrigen Funde von Daljska planina hier nicht veröffentlicht werden. Im Sommer 1991 wurde dieser Hortfund wegen des Kriegs in Kroatien mit dem Grossteil der Sammlungen unterschiedlicher Abteilungen des Museums Slavoniens in Osijek aus Sicherheitsgründen in andere Teile Kroatiens befördert.

Wenn wir das Gebiet von Daljska planina als eine Einheit beobachten, werden wir feststellen müssen, dass die Bevölkerung der Daljgruppe diesen Raum ziemlich dicht besiedelt hat, wahrscheinlich wegen seiner topographischen Vorteile. Von hier aus erstrecken sich die Donau abwärts die nächsten Fundstellen in der Umgebung von Dalj, in Richtung Südost bis nach Šarengrad. Zum Westen hin, an der Drau entlang, finden wir Dalj-Fundstellen, die sich über Sarvaš und Nemetin bis zum westlichen Stadtrand von Osijek erstrecken (J. ŠIMIĆ, 1989). Zum Norden hin, in der Baranya, siedelte sich die Bevölkerung der Daljgruppe entlang des westlichen Randes von Kopačevski rit an: Darda, Lug, Vardarac, Kneževi Vinograd, Batina (K. MINICHREITER, 1987).

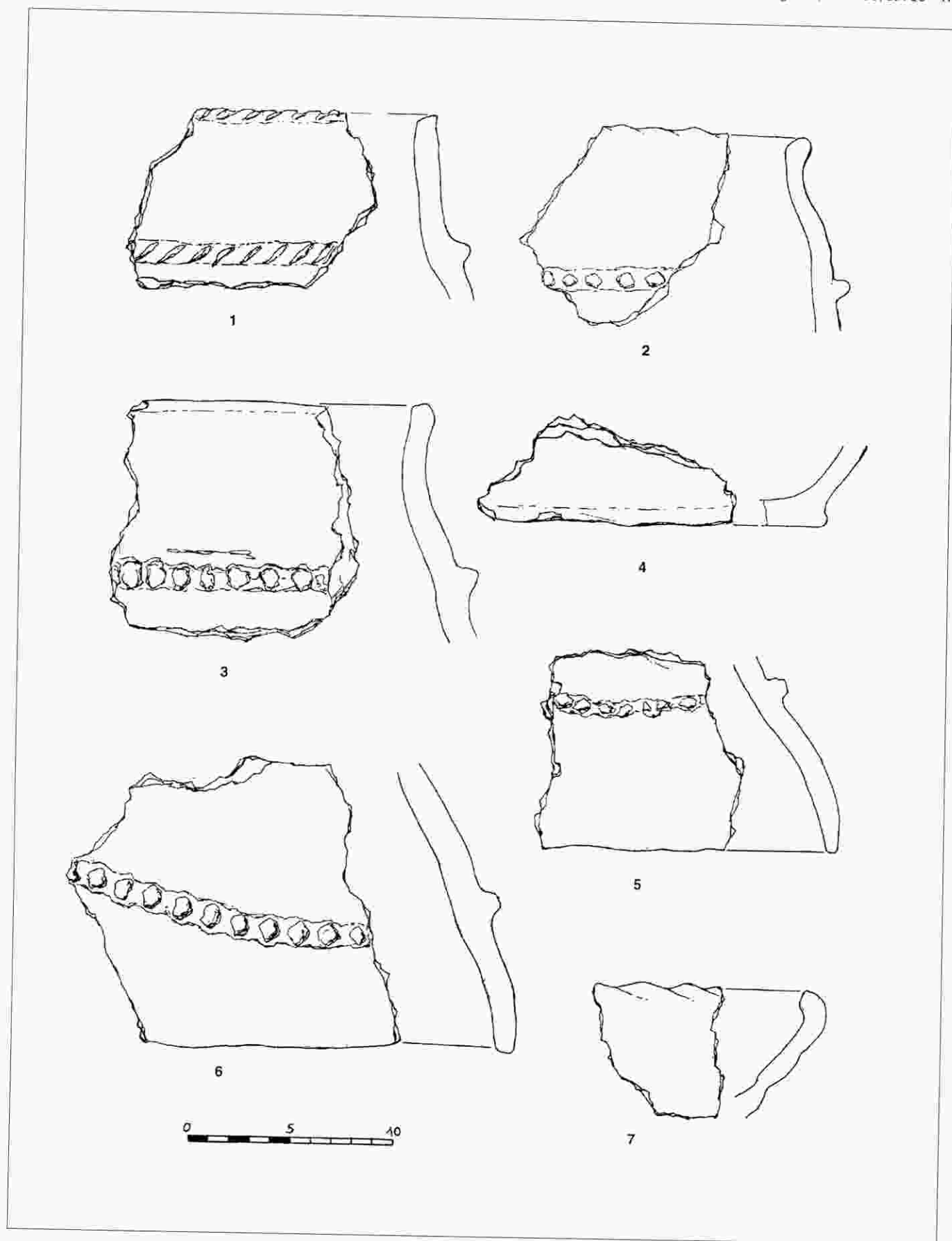
Die Daljgruppe in Kroatien wurde bisher nur aufgrund von Funden aus erwähnten, schon längst erforschten Nekropolen untersucht, was bei weitem nicht ausreicht für eine vollständige Kenntnis dieser Gruppe. Eine grosse Anzahl von heute bekannten Fundstellen im Nordosten Slavoniens und in der Baranya erfordert systematische Forschungen, die unsere Kenntnisse über diese bedeutende kulturelle Erscheinung unserer Urgeschichte wesentlich ergänzen werden.

Übersetzung
Branka OHNJEČ

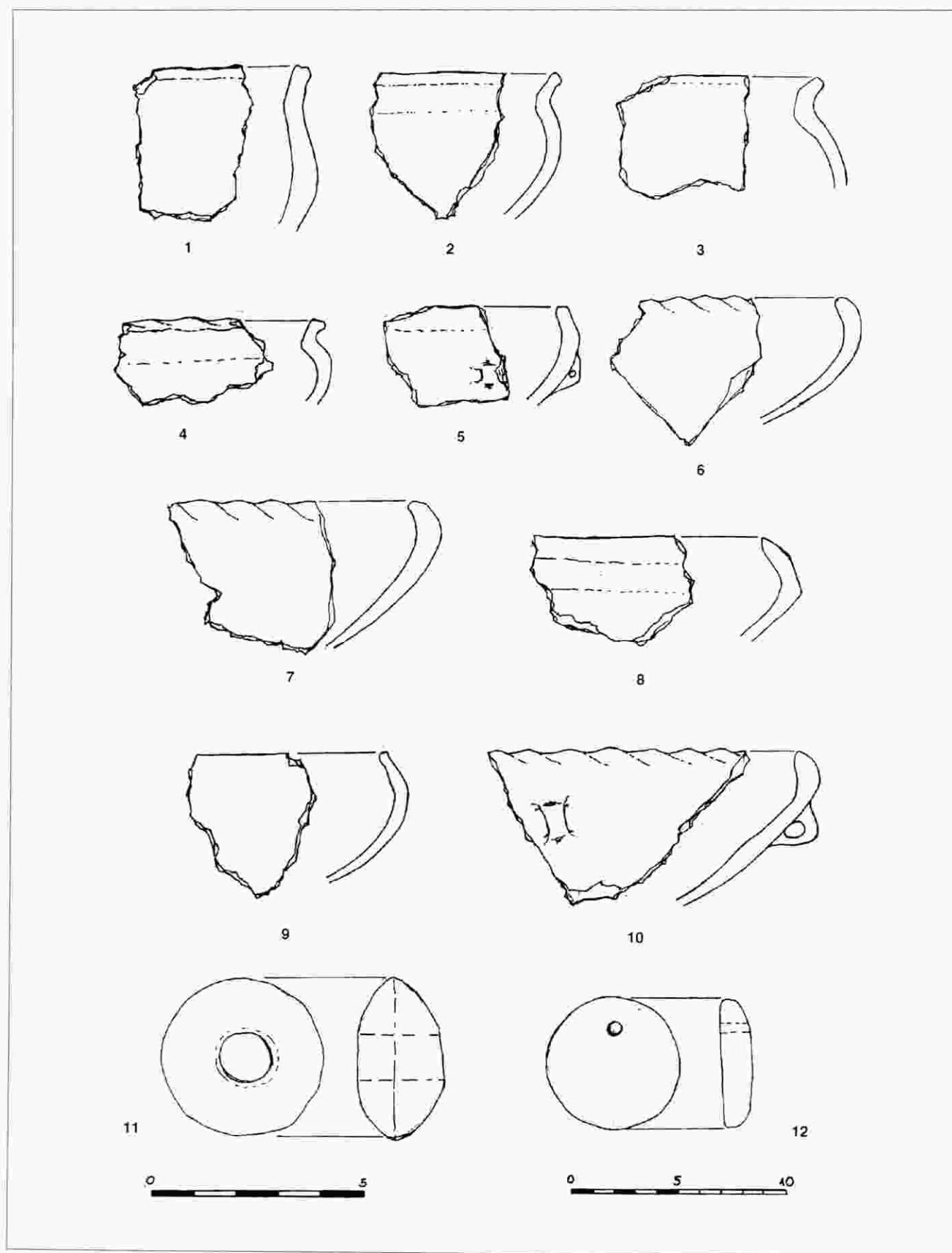
Tab. 1. Kraljevac, gruba nasčobinska keramika. Crtež: J. Šimić.

Tafel 1. Kraljevac, grobe Siedlungskeramik. Zeichnung: J. Šimić.

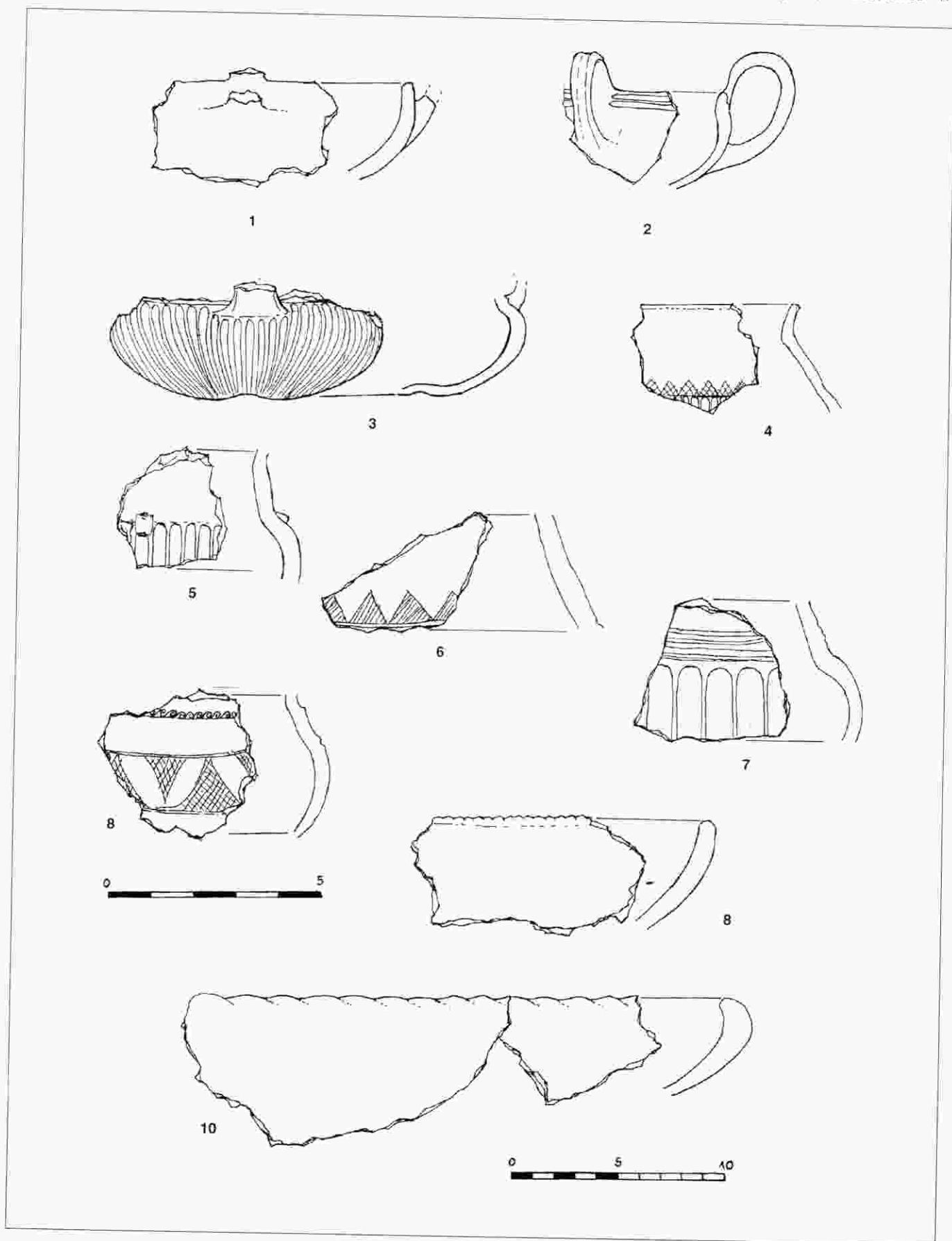
Tab. 2. Kraljevac, gruba nasebinska keramika. Crtež: J. Šimić.

Tafel 2. Kraljevac, grobe Siedlungskeramik, Zeichnung: J. Šimić.

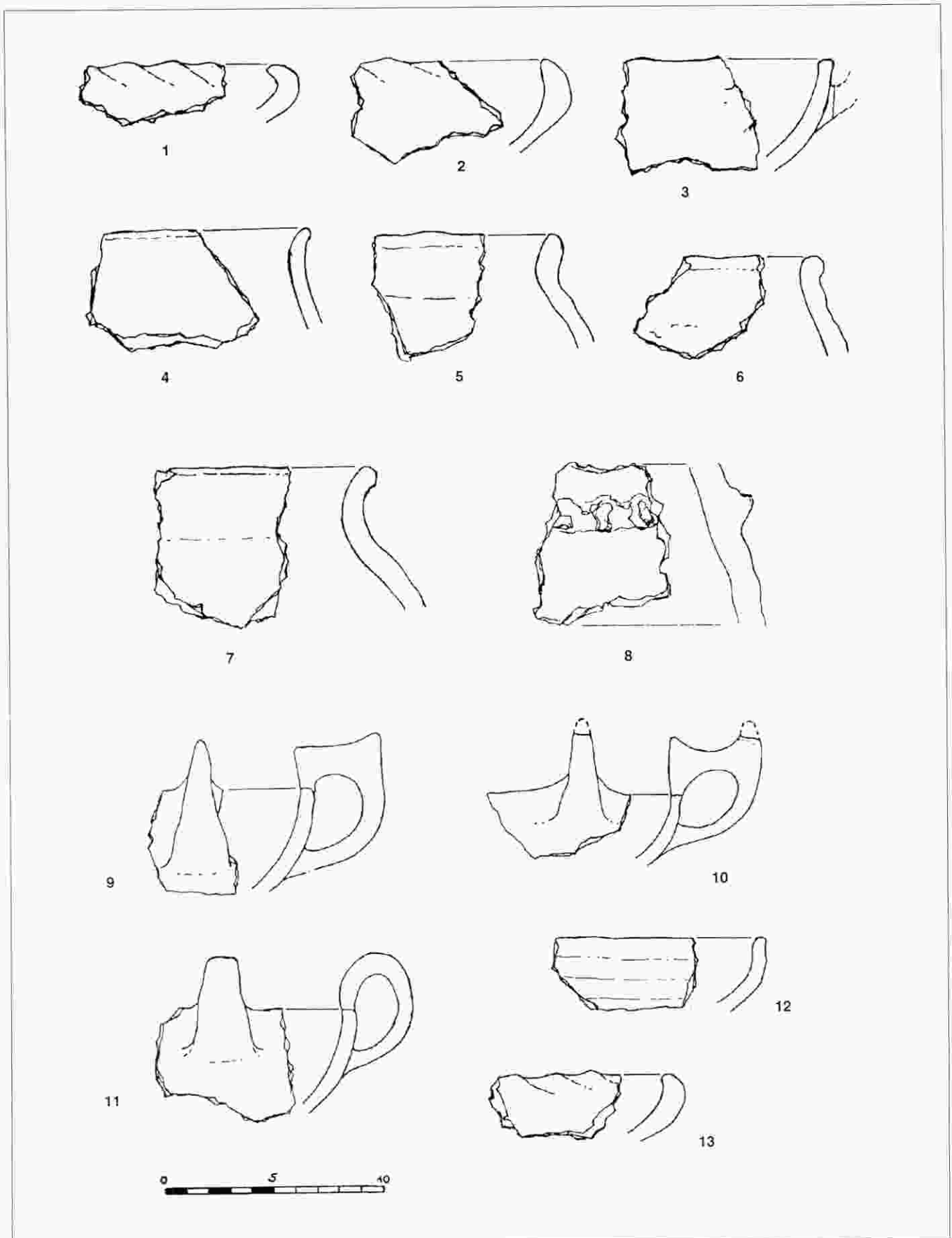
Tab. 3. Kraljevac, finija keramika. 11, 12: utezi. Crtež: J. Šimić.

Tafel 3. Kraljevac, feinere Keramik; 11, 12: Gewichte. Zeichnung: J. Šimić.

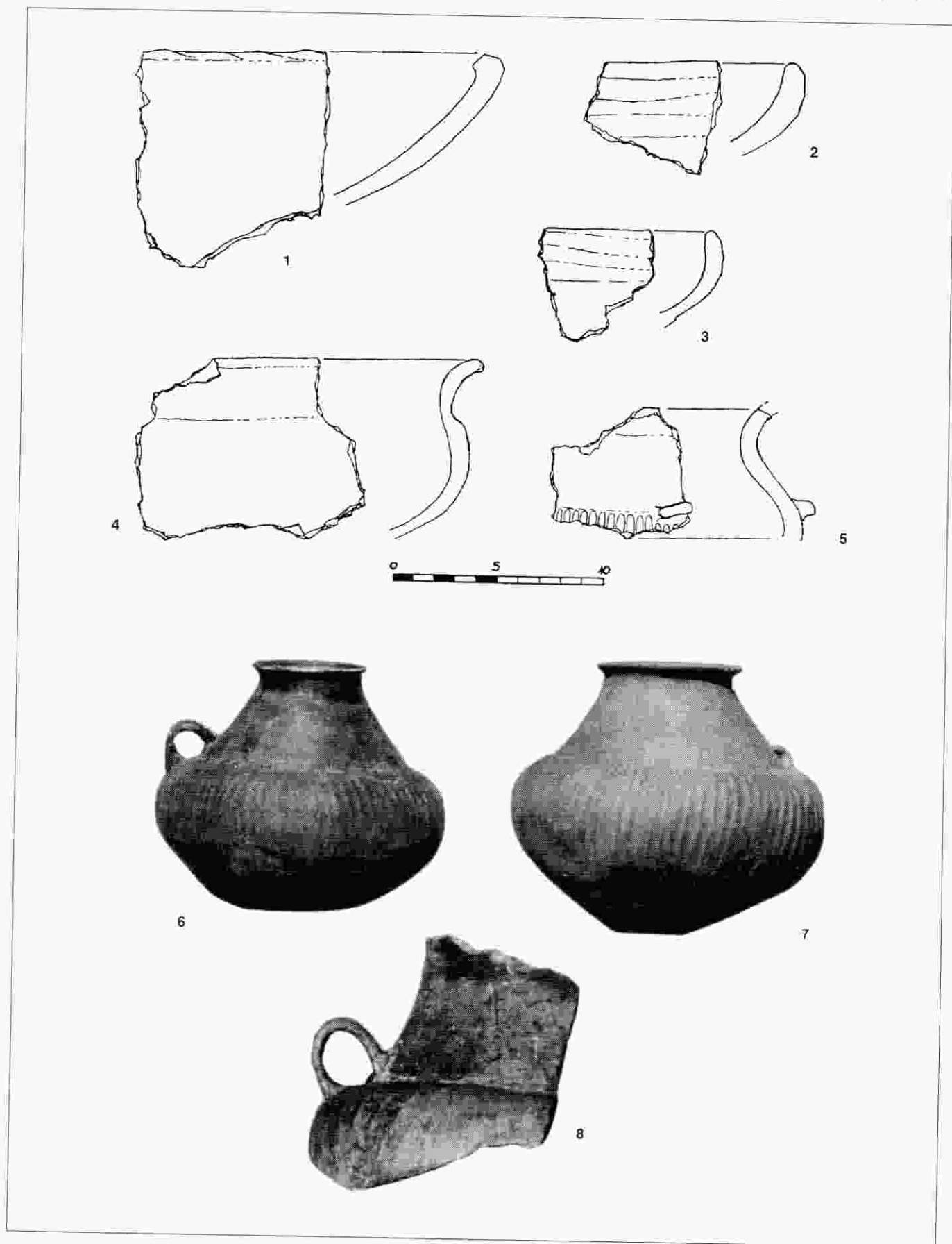
Tab. 4. 1-8: Kraljevac; 9, 10: Aljmaš. Crtež: J. Šimić.

Tafel 4. 1 - 8 Kraljevac, 9, 10 Aljmaš. Zeichnung: J. Šimić.

Tab. 5. 1-8: Aljmaš; 9 - 13: Erdut - Veliki Varod. Crtež: J. Šimic.

Tafel 5. 1 - 8 Aljmaš; 9 - 13 Erdut - Veliki Varod. Zeichnung: J. Šimic.

Tab: 6. 1-5: Erdut - Veliki Varod; 6-8: Kraljevac. Crtež: J. Šimić.

Tafel 6. 1 - 5 Erdut - Veliki Varod; 6 - 8 Kraljevac. Zeichnung: J. Šimić.